

До 160-річчя Одеського художнього училища

Європейський альбом Соломона Кишинівського

Років з десять тому до Всесвітнього клубу одеситів зайшов чоловік і вишуканою французькою мовою запитав, чи є в когось бодай якась інформація стосовно художника Соломона Кишинівського.

Ім'я художника ми зрозуміли, решту ні, тому перейшли на англійську. Гість із Парижу представився далеким родичем Кишинівського, і я розповів йому те, що було на той час відомо, а потім поїхав з ним до Художнього музею показати роботи художника, яких там насправді було і є дуже небагато – власне, як і інформації про самого Кишинівського, який майже все життя провів в Одесі та неодноразово виставлявся.

Вже пізніше, у 2015-му, Ольга Михайлівна Барковська надрукувала спогади Кишинівського про Одеську художню школу, а у 2019-му – книгу спогадів художника, з якої ми нарешті дізналися багато раніше невідомих подробиць його біографії. Ці спогади збереглися дивом: Кишинівський, який ішов помирати у створене нацистами єврейське гетто, залишив рукопис у свого друга, журналіста Кривцова. Минуло майже вісімдесят років, поки спогади були опубліковані.

Таким же дивом у родині Світлани Григор'євої зберігся альбом для нарисів, яким користувався художник у період свого навчання в Мюнхені та Римі в середині 1880-х років. Нарешті побачив світ і він – у червні Світлана видала його колекційним накладом у п'ятдесят примірників.

Передмову до альбому ми написали вдвох. Публікуємо її у тій послідовності, в якій вона увійшла до альбому.

Світлана Григор'єва

* * *

«Історія міста – це не тільки дати, документи та назви вулиць. Це подих часу, який ми відчуваємо через долі людей, що зберігають у собі пам'ять. Іноді вона приходить до нас через сторінки архівів, а іноді через унікальні місця у місті, як, наприклад, Старокінний ринок в Одесі. Адже це не просто барахолка, насправді це своєрідний глашатай міської пам'яті, живий архів, у якому поколіннями осідають свідчення минулого. Саме тут, серед уживаних книжок, старих гравюр, пожовклих листів і вицвілих фотографій, оживають історії. Тут знайшов своє нове життя й альбом Соломона Яковича Кишинівського, який врятував мій дідусь Петро Пименович Столпирьов.

Дідусь був справжнім одеситом. Як і Кишинівський, він народився в Одесі, тут жив і тут помер. Він не залишав місто навіть у найважчі часи. Під час Другої світової війни він захищав рідну Одесу, отримав важке поранення, потрапив у полон, дивом врятувався. Згодом його знову заарештували окупанти, але обидва

рази він вижив – насамперед завдяки мужності та неймовірній рішучості моєї бабусі. Після війни він став почесним громадянином Одеси. Його життя тісно вплелось в життя міста: він відновлював будівлі, серед яких і легендарний Одеський оперний театр, був народним депутатом, громадським діячем і пристрасним колекціонером історичних артефактів. Одна з його знахідок – альбом рукописів і малюнків одеського художника Соломона Кишинівського, створених ним під час навчання в Одесі та в академіях мистецтв Мюнхена та Риму (1883-1888).

Історія Кишинівського – це ще одна трагічна та яскрава сторінка в історії Одеси. Викладач Греківського художнього училища, талановитий майстер живопису, Кишинівський у 1941 році став жертвою Голокосту. Він був самотній, тому перед відправленням у єврейське гетто майже вісімдесятирічний художник передав свої щоденники та нотатки про життя, які писав багато років, своєму приятелю – поету, журналісту та художньому критику Володимирі Кривцову. Після загибелі Кривцова архів Кишинівського дістався його нащадкам. А один з альбомів художника зі замальовками й нотатками, які Кишинівський робив під час свого навчання у Європі, якимось чином опинився на одеській Староконці, де його й знайшов та придбав мій дідусь...

Кишинівський був одним із представників одеської культурної школи, що виросла на перехресті XIX та XX століть. Час цей був дуже значущим для історії одеської культури. Тоді звучали вірші Е. Багрицького, викладали К. Костанді, Л. Пастернак, М. Жук, створювалися перші театральні студії, навчали музики П. Столярський, Д. Ойстрах та Е. Гілельс, а в кафе на Дерибасівській точилися філософські та літературні дискусії. Це була епоха, коли мистецтво та вільнодумство пульсували нарівні з морським вітром, що приносив запах солі та відкритого майбутнього. Саме в такій Одесі ріс і творив Соломон Якович Кишинівський. Його малюнки були пройняті європейським смаком, розвинутим у провідних художніх академіях Європи. В цьому альбомі, своєрідному конспекті слухача славетних європейських академій живопису, – хроніка його життя та життя Одеси, Мюнхена, Парижа та Рима того періоду, міські вулички, обличчя, мовчазні сцени з пронизливою тишею. А його щоденникові записи нащадки

В.І. Кривцова передали відомому одеському колекціонеру та досліднику Сергію Зеноновичу Лущику. У 2019 році ці матеріали побачили світ завдяки укладачці його книги «Мої спогаді» Ользі Михайлівні Барковській. А тепер збережений дідусем альбом ілюстрацій до цих спогадів відкриває нові малюнки видатного художника. Так зливаються воедино два потоки – особиста та громадська історія. Мій дід, який пройшов війну, відновлював місто, зібрав і зберіг фрагменти чужих доль, – і Кишинівський, майстер і самотній художник, який залишив нам спадщину, що знову стала частиною Одеси та її багатой історії.

Можливо, ця історія – нагадування про те, як важливо зберігати пам'ять. Неофіційну, тиху – ту, що живе в ящиках та коробках на горищах, в олівцевих начерках, в антикварному зошиті, знайденому на одеський Староконці. Саме з таких дрібниць, як з осколків старовинної мозаїки, складається душа нашого міста.

Євген Дєменок

* * *

«Хто в Одесі не знає художника С. Кишинівського? Його слава, без перебільшення, нічим не поступається найкращим визначним пам'яткам «південної Пальміри». Навіть пам'ятнику Дюку», – писав про героя нашого нарису в «Одесском обозрении» у 1910 році дехто Janus.

Соломон Якович Кишинівський (1862/64 – 1941/42) і справді був одним із найяскравіших, найвідоміших та найшанованіших одеських художників. Спочатку, після завершення навчання, він перебував під впливом передвижників, однак згодом змінив свою палітру. «Вражає своєю сміливістю... порівняно немолодий художник С. Кишинівський... Цей художник відійшов від минулого передвижницького впливу, від темних і коричневих барв до світлих, ясних і приєднався до імпресіоністів», – писала в 1916 році газета «Южная мысль».

Ольга Михайлівна Барковська, яка багато років досліджує його життя та творчість і опублікувала цілий том дивом збережених спогадів художника, зазначала:

«Це була надзвичайно енергійна та діяльна людина. У 1896-1902 роках він організував чотири «весняні виставки», в яких брали участь не лише місцеві, а й столичні – петербурзькі, московські – художники. Трохи згодом він влаштував (випадок у нашому місті безпрецедентний!) власну «постійну загальнодоступну» виставку,

яка з невеликими перервами й у різних приміщеннях експонувалася з 1906 по 1908 рік. А ще були персональні виставки 1910, 1929 і 1938 років... Для порівняння: у Кіріака Костанді, лідера одеської живописної школи, за життя не відбулося жодної персональної виставки. А ще була праця в Одеському художньому училищі, публіцистична діяльність (він друкував статті та рецензії під своїм прізвищем і під псевдонімом Бенвенуто). Кишинівський був також відомий як газетний і журнальний графік – його малюнки регулярно з'являлися в «Одесских новостях», «Южном обозрении» та інших виданнях».

Про рівень художника свідчить і той факт, що 1893 року на пересувній виставці роботу Кишинівського «Прохання» (1889) придбав сам Павло Третяков. Нині його твори зберігаються в музейних колекціях світового рівня.

З огляду на те, що Соломон Якович народився й помер в Одесі (виїжджав із нашого міста лише на навчання до Європи) та все своє життя був публічною впізнаваною особою, в його біографії не мало б бути білих плям. Але вони є – і чимало.

Почнемо з того, що ми досі точно не знаємо ані дати його народження, ані дати смерті. Ідеться не просто про дати – навіть роки. Сам він указував як рік народження то 1862-й, то 1864-й, а в архіві Мюнхенської академії мистецтв зберігся запис, що він вступив туди 26 жовтня 1883 року у віці вісімнадцяти років.

Так само приблизно відомий і рік його смерті.

«Восени 1941-го, на початку окупації, художник залишався в Одесі. Коли нацисти почали масово зганяти єврейське населення до гетто, Кишинівський розділив долю своїх одноплемінників. Невідомо, чи залишився він лежати в безіменній могилі на Слобідці, чи загинув у дорозі до одного з районних пунктів збору євреїв (навіть чи старий хворий чоловік зміг здолати цей немислимий шлях), але живим його більше не бачили. Перед відходом Кишинівський найцінніші для себе речі – кілька картин і рукопис спогадів – віддав на зберігання родині журналіста В.І. Кривцова», – пише О.М. Барковська.

Нащадків у нього не було, він був «неодруженим і бездітним, як Леонардо і Мікеланджело», – тож нікому було зберігати архів...

Щобільше – до цієї публікації ми лише за кількома груповими фотографіями та газетними портретами могли здогадуватися, як він виглядав, і вже точно не знали, як виглядав художник у свої молоді роки.

І все ж... доля підносить сюрпризи. Так само як рукопис спогадів дивом зберігся в родині Кривцова, який сам зник безвісти на самому початку війни, альбом Соломона Кишинівського із замальовками та записами, зробленими під час подорожі Європою, чудом зберігся в родині Світлани Григор'євої.

П'ять років – з 1883 до 1888 – художник прожив у Мюнхені, Парижі та Римі. Це були єдині п'ять років, які він провів поза межами Одеси. Головною метою цієї поїздки було продовження художньої освіти.

До Мюнхена Кишинівський поїхав разом із Леонідом Пастернаком. Саме Пастернак і Кишинівський, які закінчили Одеську рисувальну школу з медалями, стали першими одеськими єврейськими художниками, що вирушили продовжувати освіту до Мюнхена. Можливість здобуття євреями вищої художньої освіти в Російській імперії з'явиться майже на п'ятнадцять років пізніше.

Імена Пастернака та Кишинівського постійно з'являються поруч у звітах Рисувальної школи Одеського товариства витончених мистецтв. Так, у 1879 році вони отримали відповідно III та IV премії. У 1880 році Соломон Кишинівський здобув III премію (велику бронзову медаль) за відмінні успіхи в малюванні гіпсових статуй, а в 1881 – вже I премію (велику срібну медаль) за відмінні успіхи в малюванні з гіпсових груп. У 1882 році перші премії та великі срібні медалі Пастернак і Кишинівський отримали одночасно.

«Мюнхен і Королівська мюнхенська академія мистецтв на початку 80-х років минулого століття славилися як другий після Парижа європейський центр, куди з'їжджалися іноземці з усього світу (особливо американці) для здобуття художньої освіти. <...> З Одеси я виїхав із Кишинівським – моїм товаришем по Рисувальній школі; не було жодних сумнівів, що він складе вступні іспити. Порівняно з такими старшими учнями, дуже натренованими в школі, я був чимось на зразок дилетанта, аматора, «студентика» і дуже боявся провалитися на вступних випробуваннях», – згадував Пастернак.

А ось що писав сам Кишинівський:

«Пастернак був тоді вже готовий художник... <...> Знаючи анатомію, він багато чим нам тут допомагав; перебуваючи близько до преси, він знав, що відбувається на Заході. Завдяки йому я й дізнався про велику славу Мюнхенської академії мистецтв, і після закінчення Школи ми разом туди поїхали та вступили до академії».

Записи Кишинівського про перебування в Європі – живі, емоційні, та навіть тепер читаються з великим задоволенням:

«Отже, зі школою покінчено! До академії! Разом із Пастернаком я у потязі. «Кордон!» – вигукуємо ми в захваті».

І про прибуття до Мюнхена, де вони одразу ж побігли на виставку робіт сучасних художників:

«Bahnhof як Bahnhof [вокзал як вокзал], місто як місто! Прямі вулиці, шахові квартали, як у нас в Одесі. Але нам ніколи було роздивлятися і знайомитися зі столицею мистецтв і пива – ще встигнемо. Швидше до Glaspalast, в École Moderne, швидше до сучасного живопису...

<...> Я вступив до Академії. Але одразу зорієнтуватися було важкувато. Довелося струсити пил із ніг своїх... Довелося відмовитися від прийомів одеської школи, довелося відмовитися від сумнозвісної «зернистої» тушівки. Необхідно було освоїти техніку вугілля. Мюнхенська школа славилася своєю багатю технікою роботи вугіллям, оголене тіло тут в академії малювали в натуральну величину і цілими місяцями – техніка вугілля давала змогу вдало імітувати м'якість і пластичність людського тіла.

<...> Час нашого приїзду до Мюнхена, 1883-84 роки, був зенітом слави мюнхенської школи.

Спочатку в академії я працював недовго на першому курсі під керівництвом професора Рауппа, але вже за місяць перейшов на другий курс до професора Гертеріха (старшого), живопис же я вивчав у професора Ліцен-Майєра».

Такий стрімкий прогрес не дивує – Кишинівський був напрочуд обдарованим. В альбомі замальовок – а на той момент художнику ще не було й двадцяти – ми бачимо руку майстра. Чудові вуличні, жанрові сценки, портрети, а головне – автопортрети, виконані тушшю, зроблено майстерно.

У своїх захопливих нотатках Соломон Кишинівський описує всіх своїх друзів-однокурсників, мюнхенські пивні, виставки та навіть... бійки.

Наступним після Мюнхена став Рим:

«Рим! Roma! Узимку 1884 і 1885 років я перебував на берегах неширокого жовтого Тибру. Багато прекрасного є в Італії, але головна її краса – це затишок і життєрадісність, сама природа тут святкує, тут відчуваєшся легко і вільно під прекрасним зеленкувато-молочним небом... Протягом цих двох зим мого перебування там я навчався у Scuola libero, тобто у «вільній [школі]», без професорів. Так називалося філіальне відділення при академії

на вулиці віа Ріпетта. Вечорами при штучному освітленні я ще навчався в одній приватній академії під Пінчо (Пінчо – найпівнічніший з римських пагорбів) і писав там аквареллю – у цьому ж закладі свого часу працював Фортуні».

Останнім пунктом у європейському турне Соломона Кишинівського став Париж:

«В паризькій академії я навчався під час зимового семестру 1887-1888 років, тут я вивчав живопис під керівництвом професорів Бугеро та Робер-Фльорі. Добре працюється в Мюнхені, але ще краще – в Парижі. Завзяття й жаги до вивчення мистецтва тут ще більше, ніж у столиці мистецтв і сосисок! Тоді в Парижі налічувалося 38 000 художників, не рахуючи граверів, архітекторів і рисувальників. <...> У паризькій академії (Р. Жюльєна) я мав честь працювати поруч із Галленом. Фінський Рєпін!»

У 1888 році Кишинівський повертається до Одеси:

«Я виїхав із Парижа навесні 1888 року. Повернувшись до рідного міста, я став озиратися та влаштовуватися. З академією покінчено (Париж – останній етап мого вищого навчання)... Перед від'їздом на батьківщину я вирішив на пам'ять про Париж написати дворик Музею Клюні... Пізніше, знову приїхавши до столиці Франції під час мистецького турне, я написав два етюдів – один у Люксембурзькому саду, який був придбаний Державним музеєм в Одесі до 40-річного ювілею моєї художньої діяльності...»

Соломон Кишинівський повернувся до Одеси. Далі були виставки, слава, щасливі роки праці, злидні й трагічна загибель.

Частина його художньої спадщини втрачена. Але, на щастя, дивом зберігся альбом, зі сторінок якого на нас дивиться молодий художник.

Мистецтво житиме, доки живе людство.

